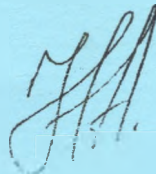


АВТ
1119

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ІВАНИЦЯ АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ



УДК 343.98 : 343.615

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ
ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпропетровськ – 2015

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний період формування правової держави в Україні характеризується загостренням загальної криміногенної ситуації. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває діяльність правоохоронних органів у боротьбі із злочинністю. Успіх у цьому в багатьох випадках пов'язаний з наявністю сучасних методик розслідування окремих видів злочинів.

Посягання на життя в усі часи визнавалось одним з найбільш тяжких кримінально караних діянь. Будь-яке вбивство має винятково високий ступінь суспільної небезпеки. Повідомлення про ці кримінальні правопорушення завжди спричиняють особливий резонанс. Більшість вбивств через необережність є результатом порушення правових норм та вироблених людським досвідом правил, що встановлюють правила обережності, безпечного здійснення діяльності тощо.

За даними Міністерства внутрішніх справ України, в 2011 р. було зареєстровано 212 вбивств через необережність, з яких не розкрито 23,5%; в 2012 р. – 197, не розкрито – 23,6%. За даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. учинено 219 вбивств через необережність, з яких у 160 кримінальних провадженнях був складений обвинувальний акт, у 2014 р. – зі 186 проваджень у 129 складено обвинувальний акт, за 6 місяців 2015 р. – відповідно 86 та 45. З огляду на наведені статистичні дані можна сказати, що досліджуваний злочин є досить поширеним, а кількість його проявів з року в рік залишається значною. Разом з тим слід констатувати недостатню результативність розслідування даної категорії кримінальних правопорушень, що вимагає розробки дієвої окремої криміналістичної методики.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці українських і зарубіжних вчених, зокрема Ю.П. Аленіна, К.В. Антонова, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, Т.В. Варфоломєєвої, О.М. Васильєва, А.Ф. Волобуєва, І.Ф. Герасимова, В.Г. Гончаренка, Ю.О. Гурджі, А.В. Дулова, В.А. Журавля, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, О.Ф. Кобзаря, О.Н. Колесніченка, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, О.В. Лускатова, Г.А. Матусовського, С.П. Мітричева, М.В. Салтєвського, М.Я. Сегає, М.О. Селіванова, В.М. Тертишника, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалової, К.О. Чаплинського, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова та інших.

Окремі аспекти розслідування вбивств висвітлені у роботах таких вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема О.О. Андрєєва, І.Ф. Борисенко, В.І. Боярова, С.Ф. Здоровко, І.В. Кубарєва, Ю.Б. Комаринської,

М.В. Костенко, О.С. Саїнчина, В.В. Семенова, В.Л. Синчука та інших.

Питання розслідування вбивств через необережність вітчизняними науковцями на дисертаційному рівні не досліджувалися. Водночас на практиці виникає потреба в науково обґрунтованих криміналістичних рекомендаціях щодо вказаного виду злочинів.

Незважаючи на окремі публікації з проблем розслідування вбивств через необережність, детального опрацювання потребують питання розробки криміналістичної характеристики та удосконалення окремої методики розслідування вказаного виду злочину. Усе вищенаведене обумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до п.15,25 додатку 4 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 рр., затвердженого наказом МВС України від 29.07.2010 р. № 347; п.7.24 додатку 7 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16.03.2015 № 275; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011-2015 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 р. №14-10, та у межах затвердженої 28.05.2012 загальноуніверситетської наукової теми «Теорія і практика застосування кримінально-правових і кримінально-процесуальних норм, кримінологічних, криміналістичних заходів протидії злочинності в Україні органами внутрішніх справ» (0112U003551) і загальнокафедральної наукової теми кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії «Криміналістичне забезпечення досудового розслідування», затвердженої 12.02.2015.

Тема дисертації затверджена вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ 25 листопада 2010 р. (протокол № 3).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у формуванні методики розслідування вбивств через необережність.

Досягнення цієї мети зумовлює постановку таких наукових *задач*:

- розкрити структуру криміналістичної характеристики вбивств через необережність;
- визначити типові ознаки особи злочинця;
- виділити типові способи вчинення злочинів даної категорії й основні види слідів та класифікувати їх;
- визначити особливості діяльності з виявлення ознак злочину та початку досудового розслідування;
- виділити типові слідчі ситуації, що складаються в ході розслідування

вбивств через необережність, та класифікувати їх;

- розробити тактичні рекомендації щодо підготовки та проведення допиту підозрюваних і свідків за наведеною категорією протиправних діянь;

- охарактеризувати особливості призначення судових експертиз у ході розслідування кримінальних правопорушень вказаної категорії.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі вчинення вбивств через необережність, та діяльність правоохоронних органів з їх розслідування.

Предметом дослідження є криміналістична характеристика та особливості розслідування вбивств через необережність.

Методи дослідження. Методи дослідження визначені специфікою роботи, її метою і поставленими задачами. В дослідженні використано загальнонаукові і спеціальні методи. Головним у цій системі виступає *діалектичний метод* як загальнонауковий метод пізнання соціально-правових явищ у їх суперечностях, розвитку та змінах, що дало можливість дослідити проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми.

Формально-логічні методи було застосовано при аналізі матеріалів кримінальних проваджень (кримінальних справ), нормативних актів, наукових положень та концепцій, що становлять предмет дослідження (розділи 1, 2, 3); *статистичний метод* використано при узагальненні результатів анкетування правоохоронців, вивченні архівних матеріалів кримінальних проваджень (кримінальних справ); *соціологічний метод* – при опитуванні слідчих, працівників підрозділів міліції громадської безпеки і оперативних працівників МВС України за спеціально розробленою анкетой згідно з предметом дослідження. Застосування *системно-структурного методу* дозволило визначити структуру криміналістичної характеристики вбивств через необережність (розділ 1). На основі *синтезу* сформульовано висновки і пропозиції за темою дослідження.

Емпіричну базу дослідження складають результати анкетування працівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ (324 особи); вивчення матеріалів 152 кримінальних проваджень за фактом вчинення вбивства через необережність; аналіз зведених статистичних даних МВС та Генеральної прокуратури України за 2010-2015 рр.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є одним з перших у вітчизняній науці криміналістики монографічним комплексним дослідженням розслідування вбивств через необережність. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, що характеризуються науковою новизною й мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

уперше:

– розкрито структуру криміналістичної характеристики вбивств через необережність, що складається з таких елементів: способи вчинення і приховування злочину, слідова картина, обстановка злочину, особа злочинця;

– визначено типові ознаки особи, яка вчиняє вбивства через необережність, найбільш характерними з котрих є такі: це особа чоловічої статі, не має судимості, працює, не перебуває на обліку у нарколога чи психіатра;

– виділено типові способи учинення кримінальних правопорушень даного виду, які класифіковано за ставленням винного до наслідків діяння, за формою діяння;

удосконалено:

– відомості щодо основних видів слідів даної категорії діянь та класифіковано їх за об'єктами, на яких залишаються сліди вбивств – з необережності; за засобами вчинення злочину тощо;

– систему типових слідчих ситуацій, що складаються під час розслідування протиправних діянь вказаного різновиду, котрі класифіковано за: обстановкою скоєння злочину; мотивами заподіяння смерті потерпілому; наявністю інформації щодо виявленого трупа й обставин події; відомостями щодо особи злочинця тощо;

– рекомендації щодо визначення предметів допитів підозрюваних і свідків у зазначеній категорії протиправних діянь та проведення цих слідчих (розшукових) дій;

дістало подальшого розвитку:

– сукупність даних щодо первинних відомостей для початку кримінального провадження внаслідок скоєння вбивства через необережність та заходів збору інформації про нього;

– положення щодо вагомості допиту свідків для висунення версій та основних цілей його проведення;

– особливості призначення окремих видів судових експертиз та, зокрема, судово-медичної експертизи трупа, у ході розслідування даних злочинів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі положення, висновки, рекомендації та пропозиції використовуються у:

– правотворчій діяльності – для вдосконалення відомчої нормативно-правової бази щодо розслідування злочинів (акт впровадження ГСУ МВС України від 19.05.2015);

– правозастосовній сфері – у діяльності правоохоронних органів для підвищення рівня профілактики, а також розслідування кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 119 КК України (акти впровадження

УКР ГУМВС України в Дніпропетровській області від 10.10.2014; СВ ДМУ ГУМВС України в Дніпропетровській області від 10.10.2014);

– науково-дослідній роботі – для подальшої розробки теоретико-прикладних проблем криміналістичної методики розслідування злочинів, кваліфікованих як вбивство через необережність (акт впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 16.10.2014);

– навчальному процесі – викладачами вищих навчальних закладів для розробки програм, планів, методик при вивченні предметів криміналістики та судової експертизи (акт впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 16.10.2014).

Апробація результатів роботи. Основні положення і висновки дисертації оприлюднені у формі доповідей і наукових повідомлень на міжнародній науково-практичній конференції та семінарі, зокрема: «Напрямки вдосконалення міжнародного та національного права на сучасному етапі» (Тернопіль, 2011); «Актуальні питання оперативно-розшукової протидії злочинам» (Дніпропетровськ, 2014).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у шести наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук та зарубіжному науковому виданні, двох тезах доповідей на науково-практичній конференції та семінарі.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок, з них основний текст дисертації – 172 сторінки, список використаних джерел складається зі 256 найменувань і займає 27 сторінок, 3 додатки викладено на 30 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлено ступінь вивчення проблеми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методи, теоретичне й емпіричне підґрунтя дисертаційного дослідження, сформульовано наукову новизну, підкреслено наукове і практичне значення одержаних результатів, подано відомості про наукові публікації, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Криміналістична характеристика вбивств через необережність» складається з чотирьох підрозділів, в яких розглянуто елементи криміналістичної характеристики вбивств через необережність,

зокрема способи вчинення та приховування злочину, слідову картину, обстановку злочину, особу злочинця.

У підрозділі 1.1 «Структура криміналістичної характеристики вбивств через необережність» аналізуються точки зору вчених (Р.С. Белкіна, В.П. Бахіна, О.М. Васильєва, А.Ф. Волобуєва, І.Ф. Герасимова, В.А. Журавля, А.В. Ішенка, Н.І. Клименко, О.Н. Колесниченка, В.О. Коновалової, В.К. Лисиченка, І.М. Лузгіна, Б.Д. Лук'янчикова, Г.А. Матусовського, М.В. Салтевського, В.В. Тішенка, В.Ю. Шепітька) щодо понять, принципів, змісту і призначення криміналістичної характеристики злочинів.

Визначено, що у змісті криміналістичної характеристики вбивств через необережність як практичного знаряддя розслідування повинні бути виділені лише ті елементи, які мають розшукову спрямованість. Тому дисертант вважає, що структура такої характеристики має містити такі елементи, як: 1) способи вчинення та приховування вбивств через необережність; 2) слідова картина; 3) обстановка вчинення злочину; 4) особа злочинця.

При цьому наголошено на недоцільності присутності там елементу «особа потерпілого», оскільки суб'єкт злочину не має ні мети, ні мотивації учинення правопорушення проти спеціально обраної людини, яка стає його жертвою; в ряді випадків він навіть не передбачає, що конкретна, а не будь-яка взагалі особа може з'явитись в межах досяжності його певної небезпечної діяльності. Відповідно, між категоріями «особа потерпілого» та «особа злочинця» не можуть бути побудовані сталі кореляційні зв'язки у межах криміналістичної характеристики досліджуваного виду злочину.

У підрозділі 1.2 «Способи вчинення та приховування вбивств через необережність» на основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень та точок зору науковців визначено типові види таких способів.

Дисертант приєднується до думок Г.Г. Зуйкова, В.О. Коновалової та інших науковців, котрими спосіб вчинення злочину розглядається як сукупність дій, спрямованих на досягнення злочинного результату, що виявляється в певній системі операцій і прийомів.

Доведено, що типовими способами учинення вбивств через необережність є такі: застосування вогнепальної зброї (68%); нанесення смертельного удару по тілу потерпілого (21% випадків, з яких руками – 63%, різними предметами – 37%); ураження струмом (5%); підпал (3%); вибух (3%); недбале порушення медичних правил (2%). Даний різновид злочину може бути наслідком пасивної поведінки (бездіяльності) особи, проте такі випадки є поодинокими (1%) і пов'язані, зазвичай, з порушенням або ігноруванням правил техніки безпеки чи з обов'язком виконання певних правил поведінки.

Досліджено співвідношення способів вчинення та приховування вбивств через необережність. Визначено, що, по-перше, вони не завжди

взаємопов'язані; по-друге, спосіб приховування не завжди детермінований способом вчинення, на відміну від способів навмисних вбивств. Способи учинення та приховання дослідженого виду діянь не охоплюються єдиним задумом та плануванням в ході підготовки з подальшою реалізацією у механізмі злочину.

Серед способів приховання винними переважно застосовуються такі: зникнення з місця злочину (81%); знищення знарядь (86%), одягу, взуття (79%); надання неправдивих свідчень, в тому числі пропонування алібі (92%); приховання трупа, його розчленування (63%); інсценування іншого злочину, самогубства, нещасливого випадку (32%); відмова від показань (73%).

У підрозділі 1.3 «Слідова картина та обстановка вчинення злочину» наголошується на вагомості та взаємозв'язку цих елементів у складі криміналістичної характеристики досліджуваної категорії кримінально караних діянь.

Вивченням кримінальних проваджень встановлено, що сліди вбивств з необережності залишаються на таких об'єктах: тіло й одяг злочинця (100%); труп потерпілого або його частини, що зберігають у собі інформацію про спосіб, знаряддя, час вчинення злочину, можливі ознаки злочинця (100%); будь-які предмети матеріального світу (документи, зброя, автотранспортні засоби, медичні препарати, медичне обладнання, засоби підпалу, інші знаряддя вчинення злочину) (78%); елементи обстановки у приміщеннях та на відкритій місцевості (64%).

За даними проведеного дослідження, на вказаних об'єктах виявляються сліди: тілесних ушкоджень (побоїв, опіків, утоплення, удушення, боротьби між потерпілим та злочинцем) – 75%; застосування зброї (холодної чи вогнепальної) – 29%; автотранспортних засобів, електричних, електромагнітних механізмів – 14%; біологічного походження – 26%.

Залежно від способу вчинення необережних вбивств їх класифіковано на: сліди фізичної дії людини (що залишаються внаслідок застосування мускульної сили) (75%); технічні сліди (є результатом впливу на потерпілого з боку технічних пристроїв) (34%). У свою чергу, останні розподілено за видом технічного пристрою, що використовувався як засіб вчинення злочину, а саме: сліди автотранспортних засобів (7%); електричні сліди (які утворюються внаслідок дії електричного струму в певній точці тіла потерпілого) (6%); сліди застосування холодної та вогнепальної зброї (18%); електромагнітні сліди (сліди застосування приладів, принцип дії яких побудований на електромагнітних коливаннях) (2%).

За результатами аналізу кримінальних проваджень злочини досліджуваного виду учиняються на відкритій місцевості (17%) та у приміщеннях (83%). Обидва вони включають у себе місця фактичного

знаходження трупа; завдання потерпілому тілесних ушкоджень, через які настала його смерть; знаходження слідів вчинення злочину та його приховання. Відкритою місцевістю виступають: ліс, лісосмуга, поле – 43%; вулиця, двір, дорога (автомобільна, залізнична) – 37%; парк, земельні ділянки – 12%; берег водойми (річки, озера, моря) – 8%. Приміщення є місцем вчинення вбивств через необережність у таких випадках: квартира злочинця чи жертви (28%), місце роботи злочинця чи жертви (22%), розважальний заклад (20%), медична установа (15%), приватне приміщення, що не належить злочинцю або жертві (7%).

Визначено, що вбивства через необережність вчинюються частіше очевидно для інших осіб під час бійок, сварок, необережності та впевненості у безпечності власних дій з боку винного (63%). Проте зустрічаються випадки вчинення таких вбивств з необережності у малолюдних місцях (37%).

У підрозділі 1.4 «Особа злочинця» виділено типові ознаки осіб, які учиняють вбивства через необережність, та охарактеризовано їх через відомості соціально-демографічного, виробничо-побутового та соціально-правового характеру.

Встановлено, що переважна більшість діянь досліджуваного виду учиняється особами чоловічої статі (за результатами вивчення кримінальних проваджень частка жінок склала лише 12%). Більше за інші вікові категорії убивства з необережності здійснюють особи старше 40 років (33%); несуттєво від них відрізняються молодші особи, зокрема у віці 30-40 років (28%) та 18-30 років (27%). Мають місце факти скоєння даних злочинів неповнолітніми (11% випадків у кримінальних провадженнях та 10% – за відповідями респондентів). Мінімальна вікова межа, на думку дисертанта, пояснюється тим, що молоді люди у такому віці дуже часто є самовпевнені, зухвалі, вважають себе неперевершеними та вдалими, що, на їх думку, дозволить уникнути небезпечних наслідків такої поведінки.

У більшості винних відсутній подружній статус (58%), але також і судимості (79%), вони переважно не перебувають на обліку у нарколога (87%) чи психіатра (89%), під час злочину не були у стані алкогольного (68%) чи наркотичного (98%) сп'яніння, тож в цілому ведуть законослужняний спосіб життя.

За результатами проведеного дослідження розподіл кількості вчинених злочинів залежно від роду діяльності має такий вигляд: особи без постійного місця роботи складають 18% від загальної кількості злочинців; працюючі – 63%; учні (студенти) – 19%.

Освітній рівень осіб вказаної категорії демонструє наявність у них в переважній більшості середньої спеціальної та вищої освіти. Так, за матеріалами кримінальних проваджень, 27% підозрюваних за ст. 119 КК

України мали середню спеціальну, 37% – вищу або дві вищі освіти, 24% – неповну вищу, 11% – загальну середню освіту та 2% – неповну середню освіту.

Розділ 2 «Організація розслідування вбивств через необережність» складається з двох підрозділів, у яких розглянуто особливості надходження й використання вихідних даних у ході досудового розслідування, а також типові слідчі ситуації, що складаються на різних етапах його проведення.

У підрозділі 2.1 *«Особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку досудового розслідування»* розглянуто джерела надходження відомостей щодо вбивств з необережності та заходи збирання первинної інформації.

Отримані емпіричні дані свідчать, що кримінальні провадження розпочинаються внаслідок: надходження заяв від родичів жертви (47%); повідомлень свідків-очевидців, що затримали підозрюваних в момент учинення злочинних дій, та осіб, яким про вбивство через необережність стало відомо з інших джерел (31%); безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення слідчим, прокурором чи судом, у тому числі внаслідок явки особи з повинною (18%); повідомлень з медичних установ, від сусідів тощо (4%).

За фактами вчинення вбивства через необережність найчастіше проводять такі заходи збору первинної інформації: огляд місця події та трупа (100%), виявлення очевидців та свідків з числа родичів і знайомих, сусідів убитого (85%), встановлення особи винного, місця його перебування, отримання пояснень щодо події (47%). Під час виконання зазначених дій слідчий не збирає вичерпні дані щодо всіх обставин, що підлягають доказуванню, а виявляє лише відомості, що засвідчують ознаки вбивства через необережність, яких має бути достатньо для вирішення питання щодо внесення відомостей до ЄРДР.

У підрозділі 2.2 *«Характеристика типових слідчих ситуацій, які складаються на початковому та подальшому етапах розслідування»* проаналізовано слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування та визначено порядок дій слідчого в кожній з них. Виділення типових слідчих ситуацій здійснено через призму системи тактичних завдань розслідування.

Аналіз кримінальних проваджень за ст. 119 КК України свідчить, що основою для розробки типових слідчих ситуацій є: дослідження обстановки вчинення злочину; виявлення слідової картини на місці події, механізму заподіяння смерті потерпілому; наявність відповідних вихідних даних, на підставі яких вносяться відомості до ЄРДР; ступінь обізнаності працівників правоохоронних органів про обставини вчиненого вбивства через необережність, особу злочинця.

Відповідно до обстановки скоєння убивств з необережності виділено

типові ситуації: 1) потерпілому заподіяно тілесні ушкодження, що стали причиною його смерті, за місцем його проживання чи за місцем проживання його друзів, знайомих; 2) смерть заподіяно у громадському місці або на відкритій місцевості.

З урахуванням обізнаності працівників правоохоронних органів щодо обставин даного злочину складаються ситуації: 1) максимальної обізнаності; 2) середньої обізнаності; 3) недостатньої обізнаності.

За мотивами заподіяння смерті потерпілому через необережність виділено типові слідчі ситуації: 1) заподіяння смерті, вчинене в ході сварки або з раптово виниклих особистих неприязних відносин родичами чи близькими знайомими потерпілого; 2) заподіяння смерті з хуліганських спонукань малознайомими або незнайомими потерпілому особами; 3) заподіяння смерті, вчинене в ході сварки з виниклих неприязних відносин випадковими знайомими або незнайомими потерпілому особами; 4) заподіяння смерті, вчинене знайомими потерпілого з помсти, ревнощів чи інших причин.

Відповідно до підстав внесення відомостей про вбивства через необережність до ЄРДР мають місце типові ситуації: 1) виявлено труп з ознаками насильницької смерті; 2) встановлено факт зникнення людини за наявності обставин, що вказують на можливість її вбивства; 3) має місце явка з повинною; 4) надійшло повідомлення від очевидців убивства.

За наявністю інформації щодо виявленого трупа й обставин події на початковому етапі розслідування вбивств через необережність виділено такі ситуації: 1) одержано повну інформацію щодо всіх обставин події – 90% випадків; 2) є дані щодо всіх обставин події за винятком відомостей про мотив вчинення злочину; 3) одержано інформацію щодо місця, часу, знаряддя, обстановки, способу вчинення вбивства, особи жертви, але невідомою є особа злочинця – у 9%; 4) одержано інформацію щодо місця, часу, знаряддя, обстановки, способу вчинення вбивства через необережність, але не встановлено особу потерпілого та бракує даних щодо особи злочинця – 1%.

Типові слідчі ситуації, що складаються при розслідуванні вбивств з необережності з урахуванням відомостей щодо особи злочинця, є такими: 1) винного затримано на місці події, відома особа потерпілого, встановлено очевидців й інших інформованих осіб, виявлено матеріальні сліди злочинних дій винного; 2) винний зник з місця події, але дані про його особу відомі; 3) винний зник з місця події, інформація про нього майже відсутня; 4) смерть заподіяно задовго до того, як про злочин дізналися правоохоронні органи; винний не відомий.

Для вказаних типових слідчих ситуацій розроблено програми дій, спрямовані на їх вирішення.

Розділ 3 «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні вбивств через необережність» складається з трьох підрозділів, в яких висвітлено особливості проведення процесуальних дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних об'єктів та особистісних джерел.

У підрозділі 3.1 «Тактика огляду місця події» розглянуто особливості даної слідчої (розшукової) дії на різних етапах її виконання за фактом виявлення вбивства з необережності, в тому числі застосовувані тактичні прийоми.

Анкетовані працівники підрозділів ОВС визначили огляд як найбільш ефективну процесуальну дію при розслідуванні злочинів, кваліфікованих за ст. 119 КК України (63% відповідей).

Визначено, що його завданнями у кримінальних провадженнях щодо вбивств з необережності є з'ясування обставин здійснення злочину в цілому та тих, які стосуються механізму його учинення, а саме: 1) характер події (ненавмисне чи навмисне вбивство, самогубство або нещасний випадок); 2) час скоєння злочину та період перебування його суб'єкта на місці події; 3) місце вчинення злочину, чи співпадає воно з місцем виявлення трупа; 4) особа жертви; д) особа злочинця, наявність інших причетних до події осіб та співучасників діяння; 5) спосіб убивства, різновид використаного знаряддя; 6) мотиви та наміри дій суб'єкта злочину, що призвели до небажаних наслідків; 7) шляхи підходу й відходу злочинців з місця події; 8) шляхи підходу потерпілого до місця події; 9) предмети, принесені та винесені злочинцями з місця події; 10) сліди, імовірно залишені злочинцем та жертвою; 11) взаємне розташування винного та жертви у випадку їх безпосереднього контакту або відстань між ними при дистанційному учиненні злочину; 12) чи могло до загибелі потерпілого призвести лише особливе взаємне розташування його та злочинця, та як вони у ньому опинились; 13) чи могли особливості рельєфу місцевості або елементи обстановки в приміщенні завадити підозрюваному побачити потерпілого; 14) чи сприяли такі особливості обстановки за наявності певних дій самої жертви або дій (бездіяльності) винного отриманню особою смертельної травми; 15) присутність на місці події предметів, наявність котрих дозволила за певних умов, в тому числі при падінні з висоти власного зросту, спричинити смертельні ушкодження; 16) присутність на місці події предметів (обладнання, інструменту, механізму), які є джерелом небезпеки й могли спричинити смерть жертви, їх розташування відносно тіла потерпілого, виявлених слідів та вагомих деталей обстановки.

Загалом, як показав аналіз анкетування працівників ОВС, відомості отримані у результаті огляду місця події (56%) та предметів (29%) є джерелом інформації для висування версій та проведення подальших слідчих

(розшукових) дій.

Дисертант, спираючись на думку В.В. Семенового, констатує, що за результатами огляду трупа при розслідуванні вбивств через необережність мають бути зафіксовані: місце його виявлення із вказівкою двох нерухомих орієнтирів у кімнаті чи на місцевості (від стін, вікон, батарей, будинків, дерев); поза трупа; загальні дані про стать, вік, статуру; ложе трупа; трупні явища; стан одягу, сліди боротьби на його поверхні; характер і локалізація ушкоджень на тілі; патьоки крові, їх кількість і напрямок; предмети, що знаходяться в безпосередній близькості від трупа, сліди, виявлені на них; інші факти, які не можуть бути встановлені у ході судово-медичного дослідження трупа в морзі.

З'ясовано, що у ході проведення оглядів місць подій за фактами учинення злочинів досліджуваної категорії застосовуються тактичні прийоми: концентричний; ексцентричний; фронтальний; секторний; за квадратами.

У підрозділі 3.2 «Тактичні особливості проведення допиту та слідчого експерименту» розглянуто специфіку предмета допиту свідків, підозрюваних, застосування окремих тактичних прийомів, окреслено завдання та різновиди слідчих експериментів при розслідуванні вбивств з необережності.

За результатами аналізу кримінальних проваджень стосовно злочинів досліджуваного виду встановлено, що допити свідків проводились з метою виявлення: події злочину та її обставин, характеру дій злочинців (100% випадків); причин та умов, які сприяли вчиненню злочину (43%); відомостей про взаємини з підозрюваним (19%). Допити підозрюваних із зазначеною метою здійснювались відповідно у 100%, 57% та 49% випадків.

Визначено питання, які підлягають з'ясуванню в окремих категоріях свідків, зокрема під час допиту правоохоронців, які виявляли та затримували винного, встановлювали особливості поведінки останнього (чи чинив опір, відмовлявся від причетності до злочину, чим пояснював своє знаходження у даному місці тощо) та наявність поруч інших осіб. Шляхом допиту родичів, знайомих підозрюваного необхідно отримати відомості, що характеризують його та оточення; наявність конфліктів підозрюваного з жертвою та іншими особами.

Доведено, що основною метою проведення слідчого експерименту при розслідуванні вбивств з необережності є з'ясування суб'єктивної сторони злочину. Вона переважно досягається шляхом перевірки показань підозрюваних або свідків, зокрема щодо: можливості бачити або чути у певній обстановці, можливості вчинення особою конкретних дій, її причетної поінформованості стосовно окремих обставин злочину.

При розслідуванні вбивств через необережність перед слідством завжди постає питання визначення механізму заподіяння тілесних

ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. Вирішити це можна тільки в результаті проведення слідчого експерименту, метою якого є перевірка показань зазначених осіб щодо безпосередніх обставин заподіяння тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого.

У підрозділі 3.3 «Особливості призначення експертиз» визначено основні види досліджень, котрі проводяться у ході розслідування вбивств через необережність, експертні завдання щодо окремих з них.

Вивченням матеріалів кримінальних проваджень за ст. 119 КК України з'ясовано, що під час досудового розслідування обов'язково призначалася судово-медична експертиза трупа – 100% випадків. Крім того, найбільш характерним є також проведення криміналістичних досліджень (балістичних – 34%, холодної зброї – 53%, дактилоскопічних – 9%); судово-психіатричних експертиз підозрюваних (100%); судово-біологічних експертиз речових доказів (37%). Також призначають різні матеріалознавчі (10%); судово-хімічні (5%) експертизи. Іноді проводять судово-інженерно-транспортну (1%), ґрунтознавчу (1%) та експертизу з техніки безпеки праці (3%). В 22% випадках при розслідуванні вбивств через необережність призначалися комплексні експертизи.

Крім судово-медичних досліджень особливе значення під час розслідування необережних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство, мають знання в галузі судової психіатрії. Їх використання дозволяє правильно кваліфікувати злочин, визначити психічний стан підозрюваного та, за необхідності, інших учасників кримінального провадження.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у проведенні комплексного аналізу криміналістичної характеристики та особливостей розслідування вбивств через необережність. Найсуттєвішими науковими та практичними результатами дослідження є такі:

1. Криміналістична характеристика вбивств через необережність становить собою інформаційно-описову модель типових відомостей, структуровану у вигляді взаємопов'язаних між собою складових, а саме: способи вчинення та приховування злочину; слідова картина; обстановка злочину (час, місце, умови вчинення кримінального правопорушення); особа злочинця, що у своїй сукупності сприяють висуненню версій та у цілому спрямовані на розкриття та розслідування таких діянь.

2. Особу злочинця, що учиняє вбивство з необережності, характеризують

такі типові ознаки: це переважно чоловіки (88%) від 18 і старше 40 років, які мають повну чи неповну вищу освіту, не судимі (79%), не перебувають у шлюбі, працюють (63%), під час учинення злочину не були у стані сп'яніння, не перебувають на обліку у нарколога (87%) чи психіатра (89%).

3. Способи вчинення вбивств через необережність поділяються залежно від ставлення винного до наслідків діяння на дві групи: 1) способи, пов'язані із злочинною самовпевненістю (вчинення злочину через переоцінку винним своїх фізичних, розумових можливостей, вмінь та навичок); 2) способи, пов'язані із злочинною недбалістю (ґрунтуються на нормативному характері обов'язку особи передбачати можливість злочинних наслідків та наявності у неї реальної можливості передбачати наслідки своєї поведінки).

За формою діяння злочини досліджуваного виду учиняються шляхом діяльності (99%) або бездіяльності (1%). Перша група способів передбачає активну поведінку злочинця, спрямовану на спричинення смерті потерпілому внаслідок самовпевненості або недбалості: застосування вогнепальної чи холодної зброї; наїзд на потерпілого автотранспортним засобом; використання вибухових пристроїв та речовин; підпал; використання методів та препаратів для лікування пацієнта, які спровокували смерть останнього. Друга група способів ґрунтується на пасивній поведінці винного, яка також внаслідок самовпевненості або недбалості потягла спричинення наслідків у вигляді смерті потерпілого: невиконання та ігнорування правил та вимог користування технічними приладами, пристроями, інструментами; невиконання медичним працівником своїх професійних обов'язків; ігнорування обов'язку доглядати за дитиною чи особою, яка не здатна усвідомлювати характер своїх дій, відповідати за них.

Сліди вказаної категорії злочинів класифіковано на підставі таких критеріїв: за застосованими знаряддями вбивства; за об'єктами, на яких залишаються сліди вбивств з необережності; за засобами вчинення злочину; за способами вчинення вбивств; за видом технічного пристрою, що використовувався як засіб вчинення злочину.

Залежно від застосованих знарядь виділено сліди, що залишаються у вигляді: 1) пошкоджень одягу та тіла потерпілого; 2) нашарувань, що залишилися на самому знарядді при контактній взаємодії його з потерпілим в момент спричинення смертельного пошкодження (кров, волосся, мікрочастинки, клітини органів та тканин, частинки матеріалів одягу).

Слідами вбивств з необережності володіють об'єкти таких видів: 1) злочинець (його тіло, одяг з матеріальними слідами вчиненого злочину; пам'ять з ідеальними слідами про обставини події та те, що їй передувало, характер учинених необережних дій, механізм спричинення тілесних ушкоджень та настання смерті); 2) труп потерпілого або його частини зі

слідами, що свідчать про спосіб, знаряддя, час вчинення злочину, можливі ознаки злочинця тощо; 3) різні предмети матеріального світу (документи, зброя, автотранспортні засоби, медичні препарати, медичне обладнання, засоби підпалу, інструменти, механізми, інші знаряддя вчинення злочину); 4) елементи обстановки у різного роду приміщеннях (житлових, виробничих тощо) та деталі рельєфу місцевості, на яких містяться сліди.

З урахуванням різновиду засобів учинення злочину виділено такі групи слідів: 1) тілесних ушкоджень (побоїв, опіків, утоплення, удушення, боротьби між потерпілим та злочинцем); 2) застосування зброї (холодної чи вогнепальної); 3) автотранспортних засобів, електричних, електромагнітних механізмів; 4) біологічного походження.

Залежно від способів учинення необережних убивств сліди розподілено на такі, що є результатом: 1) безпосереднього фізичного впливу іншої людини на потерпілого (залишаються внаслідок застосування мускульної сили); 2) впливу на потерпілого з боку технічних пристроїв.

За видом технічного пристрою, що використовувався як засіб вчинення злочину, виділено сліди: 1) автотранспортних засобів; 2) дії електричного струму в певній точці тіла потерпілого; 3) застосування холодної та вогнепальної зброї; 4) застосування приладів, принцип дії яких побудований на електромагнітних коливаннях.

4. Первинні відомості, наявність котрих потребує розпочати кримінальне провадження внаслідок скоєння вбивства через необережність, надходять у правоохоронні органи з таких джерел: а) заяви близьких родичів жертви (47%); б) повідомлення свідків-очевидців, що затримали підозрюваних в момент вчинення злочинних дій, та осіб, яким про факти вбивств через необережність стало відомо з інших джерел (31%); в) безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення слідчим, прокурором чи судом, у тому числі внаслідок явки особи з повинною (18%); г) повідомлення з медичних установ, від сусідів тощо (4%).

Додаткові відомості щодо злочину на стадії реєстрації в ЄРДР отримуються завдяки заходам збору первинної інформації: огляду місця події та трупа; встановлення особи жертви, причин смерті та механізму її настання через певні дії (бездіяльність) злочинця; виявлення очевидців та свідків з числа родичів і знайомих, сусідів убитого; з'ясування особи винного, місця його перебування; отримання пояснень щодо події від окремих осіб.

5. Типові слідчі ситуації, що складаються у ході розслідування вбивств з необережності, класифіковано за такими критеріями: обстановка скоєння злочину; обізнаність працівників правоохоронних органів щодо обставин злочину; мотиви заподіяння смерті потерпілому; підстави внесення відомостей про вбивства через необережність до ЄРДР; наявність інформації щодо виявленого трупа й обставин події; відомості щодо особи злочинця.

6. Найбільш ефективною та результативною слідчою (розшуковою) дією як джерела інформації для висунення версій щодо особи злочинця та проведення інших процесуальних дій у ході розслідування вбивств з необережності є допит свідків, котрий в кожному разі його проведення спрямований на з'ясування події та обставин злочину, характеру дій винного; крім того часто його метою є встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; в окремих випадках ще й з'ясовуються відомості щодо взаємин жертви з підозрюваним.

Через допит свідків під час розслідування вбивств через необережність необхідно отримати відомості щодо таких обставин: дата, час, місце вчинення діяння; обстановка заподіяння вбивства (час доби, стан освітлення тощо); характеристика можливостей сприйняття свідком події (стан здоров'я, органів почуття тощо); ступінь знайомства свідка зі злочинцем; якщо свідок бачив раніше чи був знайомий з цією особою, то де та за яких обставин; кого він бачив поряд із винним; опис ознак його зовнішності для розшуку та подальшого використання при пред'явленні для впізнання; подальші дії злочинця після вчинення вбивства; наявність інших осіб, які могли стати свідками даної події; вчинення дій, спрямованих на збереження слідів на місці події, якщо вони виконувались та ким.

Під час допиту підозрюваних в учиненні вбивств з необережності з'ясовується: обстановка діяння, умови, механізм слідоутворення, умови сприйняття і фіксації в пам'яті того, що відбувалося; психічний та фізичний стан допитуваного при вчиненні кримінального правопорушення; особливості його поведінки безпосередньо перед, під час і після вчинення вбивства; час, місце, мотив, цілі, об'єкти посягання; спосіб і механізм злочину; коли, кому, з якою метою і за яких обставин (за межами розслідування) було передано криміналістично значиму інформацію; інші протиправні діяння допитуваного, за які він не поніс покарання.

7. Під час розслідування убивств з необережності обов'язково призначається судово-медична експертиза трупа. Характерним є проведення криміналістичних досліджень, судово-психіатричних експертиз підозрюваних та судово-біологічних експертиз речових доказів. Також призначають матеріалознавчі, судово-хімічні дослідження; іноді проводять судову інженерно-транспортну, судово-грунтознавчу, судову експертизу з техніки безпеки праці.

Основними питаннями, що висувуються на вирішення судово-медичної експертизи трупа, є такі: причина та давність настання смерті потерпілого; період часу після спричинення ушкоджень до настання смерті; здатність потерпілого пересуватись, звати на допомогу певний час після отримання ушкоджень; характер, розташування, кількість і тяжкість кожного з ушкоджень; скількома діями заподіяно ушкодження; за який проміжок часу

нанесено ушкодження та їх послідовність; якими знаряддями це зроблено; механізм нанесення пошкоджень; факт вживання алкоголю до настання смерті, його кількість, за який час до настання смерті та якому ступеню сп'яніння відповідає; причинно-наслідковий зв'язок між заподіяними ушкодженнями та смертю потерпілого; наявність у нього захворювань, що могли призвести до нещасного випадку; ймовірність утворення ушкоджень в заданих умовах; можливість спричинення ушкоджень від падіння з висоти власного зросту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Іваниця А.В. Структура криміналістичної характеристики вбивств через необережність / А.В. Іваниця // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – Спеціальний випуск № 1. – С. 303-310.

2. Іваниця А.В. Порядок дій слідчого на початковому етапі розслідування вбивств через необережність / А.В. Іваниця // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 233-239 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_3_41.pdf.

3. Іваниця А.В. Окремі аспекти призначення експертизи при розслідуванні вбивств через необережність / А.В. Іваниця // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 583-590.

4. Іваниця А.В. Спосіб вчинення вбивства через необережність як елемент криміналістичної характеристики / А.В. Іваниця // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2013. – Випуск № 2. – С. 171-179.

5. Іваниця А.В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики / А.В. Іваниця // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 374-381.

6. Іваниця А.В. Организация и тактика проведения следственного эксперимента при расследовании убийства по неосторожности / А.В. Іваниця // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2014. – № 3. – С. 77-79.

7. Іваниця А.В. Слідова картина вбивств через необережність / А.В. Іваниця // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Напрямки вдосконалення міжнародного та національного права на сучасному етапі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article1097.

8. Іваниця А.В. Взаємодія підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування вбивств через необережність / А.В. Іваниця // Актуальні питання оперативно-розшукової протидії злочинам : матеріали наук.-прак. семінару. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 60-63.

АНОТАЦІЯ

Іваниця А.В. Криміналістична характеристика та розслідування вбивств через необережність. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2015.

Дисертацію присвячено проблемам розслідування вбивств через необережність. На основі аналізу наукових праць вітчизняних та закордонних вчених, слідчої та експертної практики дисертантом розкрито криміналістичну характеристику досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, а також визначено її структурні елементи. Серед них виділено такі: способи вчинення та приховування, обстановка злочину, слідова картина, особа злочинця.

Докладно розглянуто початковий етап розслідування вбивств через необережність. Автором визначено типові ситуації початкового та подальшого етапів розслідування, а також розроблено типові програми дій слідчого залежно від них. Сформульовано рекомендації щодо організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події, у тому числі огляду трупа, допиту, слідчого експерименту, а також розглянуто особливості призначення експертиз.

Ключові слова: вбивство через необережність, криміналістична характеристика, типові слідчі ситуації, тактика, слідчі (розшукові) дії, судові експертизи.

АННОТАЦИЯ

Иваниця А. В. Криминалистическая характеристика и особенности расследования убийств по неосторожности. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Днепропетровский государственный университет внутренних дел. – Днепропетровск, 2015.

Диссертация представляет собой комплексное научное исследование проблем расследования убийств по неосторожности. В работе содержится ряд теоретических положений и практических рекомендаций, которые сформулированы с учетом особенностей предмета преступного посягательства, механизма совершения преступлений, практики их расследования и содержат элементы научной новизны.

В диссертации раскрыта криминалистическая характеристика убийств по неосторожности. Установлены наиболее распространенные орудия и способы совершения подобных посягательств. В работе предлагается классификация материальных следов исследуемого вида деяний по различным основаниям. Выделена типовая характеристика личности преступника с учетом криминалистически значимых признаков.

Определены источники первоначальной информации, наличие которой вызывает необходимость ее регистрации и осуществления уголовного производства, а также средства сбора данных о преступлении в ходе проведения досудебного расследования.

На основе анализа судебно-следственной практики выделены и классифицированы типичные ситуации, складывающиеся на первоначальном и последующем этапах расследования убийств по неосторожности. Для их разрешения предложены программы расследования, включающие следственные (розыскные) и иные действия.

Диссертантом рассмотрены проблемы и даны рекомендации по повышению эффективности проведения таких следственных (розыскных) действий, как осмотр места происшествия, включая осмотр трупа, допрос, следственный эксперимент, изложены особенности назначения судебных экспертиз. Уделено внимание определению предмета допроса подозреваемого и различных категорий свидетелей, задач производства следственного эксперимента как важных источников установления субъективной стороны преступления.

Ключевые слова: неосторожное убийство, криминалистическая характеристика, типичные следственные ситуации, тактика, следственные (розыскные) действия, судебные экспертизы.

SUMMARY

Ivanytsya A. V. Forensic description and investigation of reckless homicide. – *The manuscript.*

The thesis is for candidate degree of legal sciences on speciality 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operational-Search Activity. – The Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs. – Dnipropetrovs'k, 2015.